

ДАНИЛО Г. МИХАЈЛОВИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД
dmihajlovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 271.2-248.2-277

ПРИМЉЕНО: 06. 4. 2017.
ОДОБРЕНО: 12. 4. 2017.

КУЛТУРНО-РЕЛИГИЈСКО ЗАЛЕЂЕ ДАП 14, 8–17

Сажетак: Циљ рада је стицање увида у свет о коме говори текст Дап 14, 8–17. Опис доласка апостола Павла и Варнаве у град Листру и њихово проглашење за Хермеса и Зевса од стране тамошњих становника сагледава се у светлу тадашњих културно-религијских околности. Приказ јелинског култа приношења жртава Хермесу и Зевсу као заштитницима странаца и путеводитељима омогућава стицање јаснијих увида у разлоге деификације хришћанских мисионара. Имајући у античкој литератури већ познате примере доласка богова међу људе, о чему сведоче Овидијеве *Метаморфозе*, становници Листре проглашавају апостоле за богове. Функција Дап 14, 8–17 јесте уклањање таквог неспоразума који се током раног ширења хришћанства готово неизоставно морао догодити кроз додир са јелинским политеизмом. Аутор Дап 14, 8–17 у ствари у хришћанском кључу интерпретира јелински култ Зевсу и Хермесу: за разлику од јелинских богова, који се по потреби приказују као људи, хришћански мисионари Павле и Варнава су тек посредници силе јединог Бога. ► *Кључне речи:* апостол, Павле, Варнава, Листра, Ликаонија, мисија, Мала Азија, Дела апостолска, Зевс, Хермес.

1. УВОД

Разумевање одговарајућег библијског текста изискује увид у шири контекст настанка самог текста. Исто тако, исправно поимање поруке коју текст шаље условљено је разумевањем интенције аутора датог текста. Да би се адекватно сагледала намера аутора, неопходно је имати у виду да цивилизацијски код XXI века није исти као у време настанка библијских књига и да њихова првобитна циљна група свакако није био човек XXI века. Због тога би било погрешно анализирати одређени новозаветни текст без претходне упућености у околности под којима он настаје. У том смислу од велике користи може бити проучавање других, ванбиблијских писаних трагова истог периода као релевантног контекста новозаветних текстова.

Истражујући опис догађаја у Листри о коме се говори у Дап 14, 8–17, по коме апостоле Павла и Варнаву тамошњи становници проглашавају за богове, потрудићемо се да систематски прикажемо период и околности у којима се поменути догађај одиграва. У том смислу, опис овог догађаја сагледаћемо кроз:

1. Историјско-географске околности и
2. Културно-религијске околности

Циљ рада јесте стицање увида у свет о коме говори текст Дап 14, 8–17, као и схватање интенције аутора текста. Приликом истраживања света у коме настаје поменути одељак наилази се на потешкоће које су углавном културолошке природе, тачније, односе се на поједине култове и обредне радње мултиетничког становништва Мале Азије о којима не постоји довољно информација.

2. САДРЖАЈ ДАП 14, 8–17

Опис Павлове мисионарске делатности проналазимо у књизи Дела апостолских. Радња која се овде описује смештена је у област Мале Азије у периоду првог века. На свом првом мисионарском путовању апостол Павле, заједно са Варнавом, долази у град Иконију (Дап 13, 51), у област Ликаонију. После проповеди у синагоги у Иконији, Павле и Варнава бивају протерани у „градове ликаонске Листру и Дерву и околину њихову“ (Дап 14, 6). Сам догађај који се тиче наше теме лоциран је управо у малоазијски град Листру:

„8. А неки човек у Листри сјеђаше немоћан у ногама, будући хром од утробе матере своје, и никада није ходио. 9. Овај слушахше Павла где говори, који погледавши на њега и видевши да има веру да ће оздравити, 10. Рече снажним гласом: Теби говорим у име Господа Исуса Христа, усправи се на ноге своје! И он скочи, и хођаше. 11. А кад виде народ шта Павле учини, подиже глас свој говорећи ликаонски: Богови постадоше слични људима и сиђоше ка нама. 12. И називаху Варнаву Зевсом а Павла Хермесом, јер он вођаше реч. 13. А жрец Зевса што беше пред градом њиховим, доведе јунце, и донесе венце пред врата, и с народом хтеде да принесе жртву. 14. А када чуше апостоли, Варнава и Павле, раздерише хаљине своје, и ускочише међу народ вичући и говорећи: 15. Људи шта то чините? И ми смо као и ви смртни људи, који вам блавестимо да се од ових ништавних ствари обратите Богу живоме, који створи небо и земљу и море и све што је у њима; 16. Који у прошлим нараштајима беше пустио све народе да иду својим путевима; 17. Мада ипак не остави себе непосведочена, чинећи добро, дајући нам са неба дажд и године родне, пунећи срца наша јелом и весељем“ (Дап 14, 8–17).¹

Наведеном одељку последује опис каменовања апостола Павла, његов одлазак у Дерву а потом и повратак у Листру, Иконију и Антиохију у којима

¹ Превод Светог архијерејског Синода СПЦ.

поставља старешине (Дап 14, 21–23). Листра и Дерва ће се још једном споменути и то у Павловом другом мисионарском путовању, на коме је апостол посетио новоосноване заједнице (Дап 16, 1).

Као што се види из приложеног, текст обилује мноштвом детаља и описа из којих се рађају следећа питања: пре свега, одакле идеја становницима Листре да прогласе апостоле за богове — да ли су већ били познати такви случајеви у тим пределима? Зашто их проглашавају баш за та два одређена божанства — Зевса и Хермеса? Због чега аутор текста наглашава да је народ повикао ликаонски (Дап 14, 11) — да ли се иза тога крије нека посебна намера? Ако се крије, која је? И на крају, зашто је аутор Дела апостолских одабрао да прикаже овај догађај?

У циљу проналаска одговора на ова питања неопходно је истражити околности у којима настаје поменути одељак, не би ли се на тај начин стекла јаснија слика о самом догађају и поруци аутора.

3. ИСТОРИЈСКО-ГЕОГРАФСKE ОКОЛНОСТИ

У првом веку после Христа, Мала Азија је била под римском влашћу. Рим су карактерисале честе промене на трону. Тако је у првом веку римски престо променио чак десет владара. Међутим, наведене околности нису ослабиле Рим чија је војска проширила његов утицај на Истоку преко Македоније, Грчке, Мале Азије, све до Сирије и Палестине.² Први од владара у првом веку после Христа био је Октавијан Август (27. пре Хр — 14. год. после Хр).³ Његову владавину карактерише успостављање мира у целом царству. Титулом коју је додао себи (*Augustus — узвишени*) осигурао је свој положај јер се она користила за статус богова. Август је устројио римску власт тако да су провинцијама управљали прокуратори, док је јелинистичким градовима на Истоку остављена широка самоуправа у њиховим пословима, према традиционалном градском праву. Сенат је надзирао старе провинције, постављао прокураторе и слао проконзуле у одређене провинције по истеку њихових мандата који су трајали по годину дана.

Октавијан Август је посебну пажњу обраћао на стање у провинцијама тако да је, у областима попут Грчке и Мале Азије, установио поштовање сопствене деификације, као и деификације града Рима. Широко царства постепено су

² Д. Шовалтер, *У контексту Цркве: Исусов њокрећ у римском свећу*, у: М. Куган (прр), Оксфордска историја Библијског света, Београд 2006, 591.

³ Август је заједно са Антонијем поразио убице Јулија Цезара, а потом су њих двојица поделила власт: Антоније је владао на Истоку, живео је у Александрији са краљицом Клеопатром, одакле је управљао Сиријом и Палестином; Октавијан је владао у Риму Италијом и западним делом царства. Убрзо је дошло до сукоба између њих који се завршио Октавијановом победом у пресудној поморској бици код Аквијума 31. год. пре Хр. Види Е. Лозе, *Свећ Новој завешта*, Српска Патријаршија: Београд 1986, 129–130.

подизани храмови посвећени богињи Роми и Августу. Један такав храм налазио се у центру Грчке, у Атини на Акропољу, и симболизовао је моћну владавину императора над Грчком.⁴

Наведена збивања указују на романизацију и велики утицај култа римског императора на провинције попут Ликаоније, у којој се одиграва поменути догађај са апостолима Павлом и Варнавом, што доприноси формирању јасније слике света о коме говори Дап 14, 8–17. Августова романизација источних провинција повремено је наилазила на отпор код Јелина, али и код варварских насеобина попут ликаонске, што представља важан податак у контексту „ликаонског језика“ о коме ће бити речи у наставку рада. Такође, иако култ римског императора није директно повезан са описаним догађајем у Дап 14, 8–17, он ипак индиректно омогућава стицање увида у *Sitz im Leben* тог одељка, јер указује на шири контекст у коме он настаје: распрострањеност феномена проглашавања човека богом коме се приносе жртве у конкретном историјском тренутку и на одређеном географском поднебљу (I век, Медитерански басен — Мала Азија).

У опису другог мисионарског путовања апостола Павла у Дап 18, 12 наводи се да је проконзул Галион био у Коринту вршећи службу прокуратора Ахаје. На основу овог податка могуће је стећи потпуније историјске и географске увиде. Познато је да је Ахаја била римска провинција у првом веку, посебно за време Тиберија и Калигуле.⁵ Међутим, за време Нерона (54–68) Ахаја је била привремено слободна, и то од 66. до 67. године. С обзиром на то да се у наведеном цитату из Дап наводи да је Ахајом управљао римски проконзул Галион, претпоставља се да се догађај из другог мисионарског путовања одиграо пре него што је Ахаја добила привремену слободу. Више о томе може се сазнати захваљујући подацима у вези са Галионом. Јуније Анеј Галион (Junius Annaeus Gallio) био је син Сенеке Ретора и сматра се да је био проконзул у Ахаји вероватно од 51. до 53. године.⁶ Дакле, догађај са извођењем апостола Павла на суд у време управљања Галиона Ахајом одиграо се на Павловом другом мисионарском

⁴ Д. Шовалтер, *У конијексју Цркве*, 594. После Августове смрти, на власт је ступио његов синак Тиберије (14–37) који је иза себе имао успешну каријеру римског војсковође. За његово време је Понтије Пилат постављен за прокуратора у Јудеји и Самарији. Калигула (37–41) је наследио Тиберија, али се због сопствене окрутности није дуго задржао на римском трону. Уместо њега, на власт долази Клаудије (41–54) кога карактерише указ о протеривању Јевреја (а са тим и хришћана) из Рима. Клаудија је отровала његова жена Агрипина која за цара поставља свог сина из првог брака — Нерона (54–68). Са смрћу Нерона, Веспасијан (69–79) бива изабран за владара. До краја првог века, још тројица владара су се променила на римском трону: Тит (79–81), Домицијан (81–96) и Нерва (96–98). Сви ови подаци указују на многобројна превирања у тадашњем Римском царству која су се одражавала и на провинције царевине попут Листре, где се и одиграо поменути догађај са апостолима Павлом и Варнавом. Наиме, цареви Римске империје су се различито односили према провинцијама које су освојили, а које нису изворно припадале Риму.

⁵ J. Hasting, *Dictionary of the Bible Dealing with its Language: Literature and Contents II*, Charles Scribner's Sons: New York 1902, 105.

⁶ J. Drane, *An introduction to the Bible*, Lion Hadson Plc: Lion 1990, 634–635.

путовању и то вероватно у периоду између 51. и 53. године. Међутим, догађај који се тиче наше теме — проглашавање Варнаве и Павла Зевсом и Хермесом у Листри (Дап 14, 8–17) — збио се на првом мисионарском путовању. То би значило да се тај догађај одиграо пре извођења апостола Павла на суд пред Галиона у периоду између 51. и 53. године. Може се закључити да се епизода из Дап 14, 8–17 одиграла најкасније 50. године. При том, 50. годину ваља схватити као горњу границу, али не и као тачно време овог догађаја. Тешко је прецизније одредити годину епизоде из Дап 14, 8–17 јер ваља имати у виду да се између првог и другог мисионарског путовања одиграо Апостолски сабор у Јерусалиму (Дап 15, 1–6) који се не може са сигурношћу прецизније историјски датирати. Ипак, имајући у виду хронолошки преглед владавине римских царева, као и податак да је Галион управљао Ахајом у периоду од 51. до 53. године, може се претпоставити да се догађај из Дап 14, 8–17 одиграо за време Клаудија (41–54).

Октавијан Август је посвећивао велику пажњу провинцијама, јачајући култ царева у њима кроз подизање храмова и споменика. Један такав споменик пронађен је и у граду Листри у коме се одвија радња у Дап 14, 8–17, што сведочи о присуству култа царева у овом месту. Управо је Август основао град Листру као римску колонију,⁷ што додатно указује да је овај град директно био предмет романизације.

Листра је била део Ликаоније, области у Малој Азији која се граничила на западу са Пиргом, на истоку са Кападокијом и на северу са мултиетничком Галатијом.⁸ Приликом одређивање локације града Листре, треба обратити пажњу да се Ликаонија (Λυκαονία), област у Малој Азији, не помеша са Ликаоном (Λύκαον) — планином у Аркадији о којој више говори Паусанија.⁹ До замене ових места може доћи посебно када се узме у обзир грчка митологија (о којој ће бити више речи у наставку рада), по којој се Зевс рађа управо на планини Ликаон, а посебно се поштује у области Ликаонији где се налази и град Листра.

4. КУЛТУРНО-РЕЛИГИЈСКЕ ОКОЛНОСТИ ОПИСА У ДАП 14, 8–17

У првом веку после Христа, Римско царство било је космополитска заједница у чијим се утврђеним границама неометано развијала јелинско-римска култура која је срасла у једну целину. Широм целог царства говорио се грчки језик, који је од Александра Великог постао заједнички језик у средоземљу.¹⁰ Језик Грка био је у употреби и у самом Риму, захваљујући грчким насеобинама које су вековима постојале у јужној Италији. Римљани су увиђали да

⁷ C. Fant / M. Reddich, *A Guide to Biblical Sites in Greece and Turkey*, Oxford University Press: Oxford 2003, 241.

⁸ C. Fant / M. Reddich, *A Guide to Biblical Sites*, 241.

⁹ Паусанија, *Ойис Хелаге II*, Матица Српска: Нови Сад, 1994, VIII, 2–3.

¹⁰ Е. Лозе, *Свети Новој завети*, 137.

је Грчка по питању културног нивоа била развијенија и стога су оберучке прихватили утицај јелинске културе.¹¹

Пре оснивања Листре, на том месту се налазило мање насеље које припада преримском периоду. Иако је Листра постала римска колонија исто као и Антиохија Писидијска, она се ипак у великој мери одупирала романизацији и више је тежила ликаонском и јелинском културном наслеђу.¹² То се посебно може видети у Дап 14, 11 где се наводи да народ у Листри повика ликаонски: „И када виде народ шта Павле учини, повика ликаонски (λικαονιστί)“.¹³ Ово наглашава да је народ у Листри повикао ликаонски, има за циљ да истакне то да је у питању варварски, староседелачки, матерњи језик.¹⁴ Зашто аутор наглашава да су становници Листре повикали ликаонским, матерњим (варварским) језиком? Ово питање посебно добија на тежини ако знамо да се на варваре гледало са потцењивањем. Шта више, тада су се сви трудили да овладају грчким како би макар и скромно учествовали у развоју грчке културе.¹⁵

Реч је о томе да аутор наглашава чињеницу да су апостоли Павле и Варнава дошли да проповедају и у пределе који су варварски, тј. потичу из преримског периода. Због тога је и речено у Дап 14, 6 да су побегли (из Иконије) у „градове ликаонске, Листру и Дерву и околину њихову“.¹⁶ Такође, тиме жели да се нагласи да је реч о мање образованој скупуни људи са другачијим верским убеђењима.¹⁷ На овај начин се шаље порука да је блага реч Христова још једном дошла и до неугледних варвара.

4.1. Митски свет у Малој Азији у I веку — култ Хермеса и Зевса

Митске представе у Малој Азији у првом веку углавном су јелинског и римског порекла. Мало се зна о митском свету староседелаца ове области. Концепт јелинске митологије подразумевао је следеће: богови окупљени на планини Олимп чине друштво са утврђеном јерархијом и законима. Пре свега, ту је дванаест великих богова и богиња: Зевс, Посејдон, Хефест, Хермес, Ареј, Аполон, Хера, Атина, Артемида, Хестија, Афродита и Деметра. За тему којом се бавимо битна су два божанства: Зевс и Хермес који су у римској митологији познати као Јупитер и Меркур.

¹¹ Е. Лозе, *Свети Новој завети*, 137.

¹² С. Fant / М. Reddich, *A Guide to Biblical Sites*, 242.

¹³ Наглашавање тога да се говори неким одређеним језиком (конкретно у овом случају „ликаонским“) у римско-јелинском свету у првом веку имало је за циљ да се укаже на то да је реч о језику и култури који нису грчки, односно да се нагласи дистинкција у односу на грчки језик и културу. Тако нпр. у Овидијевим *Метаморфозама* Тесеју речни бог проговори *калидонски* (P. Nason, *Metamorfoze*, Matica Hrvatska: Zagreb 1907, 725–727).

¹⁴ S. Senc, *Grčko-hrvatski rječnik*, Naprijed: Zagreb 1910, 574.

¹⁵ Е. Лозе, *Свети Новој завети*, 137.

¹⁶ W. Ramsay, *St. Paul the Traveller and the Roman Citizen*, Hodder & Stoughton: London 1903, 110.

¹⁷ W. Ramsay, *St. Paul the Traveller*, 115.

Врховни бог Зевс рођен је на планини Ликаон од оца Крона (Хронос) и мајке Реје. Мајка спасава Зевса од оца који је прождирао своју децу дајући му да поједе камен уместо детета.¹⁸ Зевс је иначе отац богова али и људи који одређује ток збивања у свету. Једно од његове многобројне деце је и Хермес.

Хермес је син Зевса и Маје. Углавном му се приписује да је гласник богова, да је бог лакоће говора, трговине и путовања.¹⁹ Он је испузао из колевке још истог јутра када се родио и украо је педесет говеда Аполону. Иако је био гладан, није јео од тих говеда него је чак два жртвовао олимписким боговима. За нашу тему важно је истаћи да се Зевс и Хермес доводе у везу са гостољубљем. У Хомеровом делу „Одисеја“, у разговору између Еумеја и Одисеја наводи се следеће:

„Него хајде, о старче, у моју колибу са мном, хлебом и вином унутра да душу заситиш своју, одакле си да ми се кажеш и колике препати мукe. Тада га дивни свињар поведе у колибу своју, па га посади у њој и настре густога грања, од брадате дивље козе на земљи рашири кожу. На њој је спавао сам, а густа и велика беше. Дочеку том се Одисеј повесели и рече ово: ‘Зевс ти подао све и остали бесмртни бози, што сâм највећма желиш кад мене весело прими!’ На то си ти, свињару Еумеју, беседу рекао: ‘Госте, био би грех госта ког увредит, па макар и грђи био од тебе, јер просјаци сви су од Зевса и сви туђинци.’“²⁰

У оквиру култа богова Зевса и Хермеса пастири би жртвовали животиње, када би желели да угосте непознате госте. Опис самог жртвеног обреда Хермесу и Зевсу налази се у наставку разговора Еумеја и Одисеја. Као чин гостољубља, пастири приносе дивљу свињу Хермесу и Зевсу:

„Најбољег крмка донесите да госту из далеке земље закољем, па да се и ми осладимо уз њега. [...] А друзи врло угојеног крмка петака доведу па га уз огњиште ставе, а свињар се спомене одмах богова вечних, јер срце у њега беше ваљано. И он започне жртву са главе крмка белих кљова бацивши длаке у огањ и бозима се свима молећ да се врати умни Одисеј кући својој. Главом дрвета тад, што расцепео беше, замахнув удари крмка и живот из њега излети, а момци га приклаше, одраше и расекоше. Из свих удова свињар комадиће меса у сало бозима зави, јечменом поспе их кашом и онда у огањ их бади. Разрежу и друго они и натакну затим на ражње. Опрезно све испеку и с ражњева скину те метну у посуду на столове, а свињар делили онда печено месо пође, јер правду знаше у души. Он расече све и начини делова седам, нимфама принесе један, и Хермесу, Мајином сину, молећи се њима, а људима по реду остало даде.“²¹

На основу наведеног одељка уочава се да су животиње (у конкретном случају: дивљи вепар) приношене довођењем до огњишта где би се изговорила нека врста молитве за непознатог госта, а потом би се животиња убила. Један

¹⁸ P. Olala, *Mitološki atlas Grčke*, Golden marketing — Tehnička knjiga: Загреб 2007, 128.

¹⁹ P. Olala, *Mitološki atlas Grčke*, 124; P. Гревс, *Грчки митови*, Нолит: Београд 1995, 33–36.

²⁰ Хомер, *Одисеја*, Накладни завод Матице Хрватске: Загреб 1987, XIV, ст. 45–58.

²¹ Хомер, *Одисеја*, XIV, ст. 414–436.

део меса би се спалио у ватри, други се служио присутнима а трећи се приносио одређеном богу (у конкретном случају Хермесу као путеводитељу).

Хермес је представљан са крилатим сандалама које му дају брзину ради лакшег вршења дужности гласника.²² Битан податак за нашу тему јесте то да је Хермес још био и Зевсов лични гласник.²³ Код Хомера се појављује у том својству под називом Диакторос (гласник).²⁴ Паусанија такође сведочи да је „Хермес Зевсов помоћник“.²⁵ Између осталог, Хермес је био и бог путника па је временом постао и бог трговине јер су у стара времена људи путовали углавном ради трговине. Како су купопродаје често биле повод за дуга убеђивања, а продавац је морао бити кадар да бираним и увијеним речима наговори неодлучног купца, Хермес је постао и бог речитости, бог Логиос.²⁶

5. АНАЛИЗА ТЕКСТА

Проширивање увида у географско-историјске и културно-религијске прилике у Малој Азији у првом веку омогућује неопходне информације за подробнију анализу самог текста Дап 14, 8–17.

Апостол Павле исцељује човека за кога се наводи да је био болестан од рођења. Овај податак аутор посебно наглашава како би појачао значај самог чина исцељења. Живот овог човека био је добро познат становницима града и знало се да није било могућности да се излечи помоћу лекарске вештине. Након исцељења болесника, становници Листре проглашавају Варнаву и Павла боговима (Дап 14, 11).

Сам феномен деификације Варнаве и Павла могуће је посматрати из више углова:

1) Пре свега, апостол Павле, у свом обраћању болеснику кога исцељује, ни у једном тренутку не спомиње да то чини у име Бога или у име Исуса Христа, односно да је Христос извор исцељења.²⁷ Тиме је неспоразум са Ликаонцима, који су иначе многобошци, могао бити нехотице проузрокован.²⁸

²² С. Освалт, *Грчка и римска митологија*, Larousse: Београд 1980, 379–380.

²³ Д. Срејовић / А. Цермановић-Кузмановић, *Речник грчке и римске митологије*, Српска књижевна задруга: Београд 2000, 474; Р. Гревс, *Грчки митови*, 34.

²⁴ Ф. Гиран / Ж. Шмит, *Енциклопедија митова и митологије*, Плато: Београд 2006, 159.

²⁵ Паусанија, *Ойис Хеласе II*, VIII, 32.

²⁶ Ф. Гиран / Ж. Шмит, *Енциклопедија митова и митологије*, 159.

²⁷ Док се у Синодском преводу Новог завета наводи да се у Дап 14, 10 Павле приликом исцељења позива на „име Исуса Христа“, у грчком тексту са критичким апаратом не наводи се позивање на име Исуса Христа: Εἶπεν μεγάλη φωνή· ἀνάσθητι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὁρθός· καὶ ἦλτο καὶ περιπάτη (Novum Testamentum Graece, XXVIII, Nestle-Aland). У критичком апарату истиче се да је Павлово позивање на име Исуса Христа посведочено у каснијим изворима.

²⁸ W. Kahl, *Gott und göttliche Wesen*, у: J. Zangenberg (npp), *Neues Testament und Antike Kultur III: Weltauffassung — Kult — Ethos*, Neukirchener Verlagsgesellschaft: Neukirchen-Vluyn 2011, 93.

Из перспективе макротекста (Дап Луке заједно са његовим Јеванђељем) може се приметити да аутор Дап 14, 8–17 настоји да читаоцима предочи да је Ликаонцима у оквиру њихових религијско-културних оквира остало недокучено то да није Павле исцелио болесника, него Бог кроз Павла као посредника. Ова епизода је специфична за Дап, јер се на другим местима приликом описа исцељења од стране Павла и Петра позивањем на име Исуса Христа скоро увек инсистира на њиховој посредничкој улози (Дап 3, 1–10; 9, 32–35. 36–43; 28, 7–10).²⁹ У том контексту може се разумети управо и Дап 14, 14–15 на основу кога се стиче утисак да су се апостоли нашли затечени када су их Ликаонци прогласили за богове и да су учинили све што су могли како би их у томе спречили.

2) Са друге стране, представа силаска богова међу људе и узимање њиховог људског обличја није никаква новина за антички свет Медитерана, а посебно за пределе Мале Азије.³⁰ Познато је да се у пределима Фригије поштовала легенда о Јупитеру (Зевсу) и Меркуру (Хермесу) који су сишли на земљу у људском обличју.³¹ О томе сведочи антички писац Публије Овидије Назон (Publius Ovidius Nason)³² у једном од својих највећих дела под називом *Метаморфозе* („мењање обличја“).³³ Управо у том делу он описује силазак Јупитера и Меркура међу људе:

„Ријечни бог изговоривши то ућути, и чудан догађај дирне све, ал’ Иксионов син се насмије вјерујућим и како презирач богова бјеше пркосник рече: Приче су то и богове одвећ јакима држиш мислећ, да дају и узимљу лике.

Сви се запање на то и покуде беседе такве; Први тад прозбори Лелег и љетима зрео и умом: Без краја је и конца могућство богова вишњих; Штогод је њихова воља, извршити све се имаде. А да вјерујеш бољима: на Фригијском једном брегу стоји уз липу храст, око њих малени зид је. Сам сам видио мјесто, јер Питеј ме послао једноу у земљу Пелопову, гдје некада му владаше отац. Језеро тамо је близу, гдје насеона су мјеста некада била, а сад и ронци врве и лиске. *Јујитијер* овамо дође у лику људском, а с оцем дође и Атлантов унук *Ојласник скинувши крила* [подвлачење аутора].³⁴ Хиљади приступе кућа за конак и починак молећ, хиљаду запртих нађу. Ал’ једна кућа их прими, мала додуше бјеше, а покрита сламом и трском. Побожна Беукида стара и исто добри Филемон. Бјеху се венчали у тој у колиби за љета младих, у њој и остарјеше; сиромаштва свог се не стидећ па га подносећ мирно учинише, да им је лако. Исто је, за господаре ли ту ил’ за слуге питаш: Обоје кућа за сва, господује једно и друго и служи. Небесници кад дођу до кућице мале и главу сагнувши уђу на врата ниска, старина

²⁹ W. Kahl, *Gott und götliche Wesen*, 93.

³⁰ W. Kahl, *Gott und götliche Wesen*, 93.

³¹ K. Berger / C. Colpe, *Religionsgeschichtliches Textbuch zum Neuen Testament*, Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen-Zürich 1987, 194; C. Fant / M. Reddich, *A Guide to Biblical Sites*, 270.

³² Овидије је рођен 43. пре Христа у близини Рима. Инспирацију за песме проналазио је углавном у путовањима у Атину, а посебно у Малу Азију.

³³ P. Nason, *Metamorfoze*, VII.

³⁴ „И називаху Варнаву Зевсом а Павла Хермесом“ (Дап 14, 12).

столицу постави им и рече, нек почину на њој, коју је Баукида жустра покривачем покрила простом. Онда разгрне она на огњишту запрет, а затим потакне ватру од јучер те лишћем је и кором сухом подјари и стане да је распирује старчким дахом; Дрвљади рас'цјепане и грања сухог донесе у кућу па све ломи и меће под kotaо мали. Зеља у заљеваном у врту нареже муж јој, она га чистити стане. Тад дворогим рачвама старац задимљен свињски хрбат са греде досегне црне, онда комадић Филемон од хрбата чуваног дуго одреже па га стане у води кључалој кухат.

Разговором међутим покраћују они вријеме, јастуке онда протресу од рогоза поточног меког, који на лежници бјеху (а лежница имаше врбов одар и ноге), па простру по њојзи простирку, како у дане простираху у свечане само, ал' проста простирка бјеше и стара за лежницу врбову згодна. Бози се пруже, а стара запрегла се била и дршћућ примакне сто, а њему прекратка трећа је нога, ал' га изједначи цријеп. Кад тако сто се нагибат престане, уравњена тад зеленом обришу метвом, двобојне маслине чисте Минерве поставе за сто, јесенски к томе дријенак у талогу житкоме чуван, жућанице и роткве и густога киселог мл'јека, ставе и јаја у млаком у пепелу врћена тихо, све у земљаном сућу. Од руде драгоцјене исте стави се такођер врч и чаше из букова дрва, које су обл'је-пљене изнутра жутијем воском. Зачас ето и топла са огњишта јествина дође, онда се не велике старине уклони вино на страну мало, да би и засладе добиле мјеста. Овдје су ораси, смокве и мрешкасте урме и шљиве, тамо у кошарама у широким мирисне ено јадуке, и грожђа с лоза с гримизних убраног има, саће се у средини бјели. Свему се тому добра придружују лица и хитра, подашња воља. Уто опазе стари: из врча се једнако граби, а врч се пуни сам и вино једнако расте. Чудећ се згоди необичној у тој и дојећ се руке плашљиви дигне Филемон и Баукида увис те молит стану проштење за гозбу за такву, за никакву дворбу. Једну су имали гуску чуварицу малаго двора, па је заклати хтједну и жртвоват гостом божанским; Ал' их је трудила старе и споре бризеј крила гуска и варала дуго, док напokon утече ено к самијем боговима, а они је не даше заклат. 'Ми смо богови — кажу; а сусједи безбожни ваши бит ће кажњени, како заслужују, ал' вас биједа никаква постићи неће; изиђите из куће ваше и нас слиједите само и пођите наврх планине с нама.' Обоје њих се ријечима покоре тијем те се поштапајућ с муком на високи успињу бријег.

Кад су далеко били до врха, колико стријела дохватит може, тад се обазреше и виде, гдје је водом покрито све, тек кућа њихова није. Томе се они чуде и плачу над несрећом својих, што се колиба стара, малена и њима, у храм претвори, подупорније замјенише рачвасте ступи, слама се златити стане и злато се засија на крову, врата су изрескана, а мрамором покрита земља. Онда Сатурнов син проговори бесједу благу: 'Реците, честити старче и жено честитог мужа достојна, што сад желите.' Договори мало се с женом старац и заједничку изрече одлуку вишњим: 'Хоћемо свештеници да будемо и вашеј храма да смо чувари [подвлачење аутора],³⁵ па када поживјесмо у слози живот досад, нек иста нас ура однесе, да никада гроба женина не видим ја, ни да она сахрани мене.'

³⁵ „А жрец Зевса што беше пред градом њиховим, доведе јунце и донесе венце пред врата и са народом хтеде да принесе жртву“ (Дап 14, 13).

Жеља се испуни њима: док бјеше им дано живота, дијаху храму чувари. Кад притисну године већ их и старост, стајаху једној пред стубама храма и сташе прича и мјеста судбину, ал' старац спази Филемон Баукиду, како листа, а Баукида како Филемон листа; и већ се вије над главама њиховим вршак, говоре једно с другим док могу, и заједно реку: 'С богом остани, друже!' а онда им покрије грање лица и застре; и данас показују још становници Кибире града дебло уз дебло из двају тјелеса.

Старци ми поуздани казиваше догађај овај, зашто би лагати стали? Вјенце сам видио и сам о грању објешене и свјеже додавши рекох: Бози за побожне маре, а штују се њима штовачи!

Престане Лелег, и све казивач и догађај дирне, највише Тесеја, који чудеса богова шћаше слушат, и Калидонски проговори рјечни бог му на лакат упрвши се: О прехрабри јуначе, неки кад промјенише лик, у прилици остају новој, неки имају моћ да мењају облике као *џи*, *Проџеју*, *жиџељу мора*, *шиџо вије се око-ло земље*; *Са су џе видели људи младићем* [подвлачење аутора],³⁶ сад љутијем вепром.³⁷

Еквивалент за Јупитера и Меркурија, који се овде спомињу, у грчкој митологији јесу Зевс и Хермес.³⁸ Такође, за Меркурија се каже да је „огласник“ као и то да је „скинуо крила“ када је стигао, што се подудару са карактеристикама које се приписују Хермесу. Сасвим поуздано, све ово упућује на чињеницу да је овде реч о Хермесу и то истом онаквом какав је био познат у грчкој митологији.

Главна нит ове приче јесте то да су богови кадри да се јаве као људи и да их треба поштовати, јер „бози за побожне маре, а штују се њини штовачи“. Причом доминира мотив угошћавања непознатих путника који су оличени у Јупитеру (Зевсу) и Меркурију (Хермесу).

Као што се може уочити из наведеног одељка, постоје одређене сличности између овог текста и догађаја описаног у Дап 14, 8–17. Пре свега, аутор наводи да се радња ове приче одиграла у Фригији, која је суседна област Ликаоније, као и то да је овај догађај у тим пределима опште познат. Странци Павле и Варнава, после чудесног исцељења болесника, бивају угошћени, односно „препознати“ као Хермес и Зевс, уз приношење жртава. Са великом дозом сигурности може се претпоставити да Дап 14, 8–17 у одређеној мери садржи опис фригијске традиције о којој пише и Овидије.³⁹

На основу стиха Дап 14, 13 стиче се утисак да је изван града Листре постојао храм у коме је боравио жрец посвећен Зевсу. Археологија тренутно не познаје никакве остатке храма у близини Листре.⁴⁰ Вилијем Мичел Ремзи (William Mitchell Ramsay) претпоставља да се храм налазио изван града и да

³⁶ „Богови постадоше слични људима и сиђоше к нама“ (Дап 14, 11).

³⁷ P. Nason, *Metamorfoze*, 610–732.

³⁸ K. Berger / C. Colpe, *Religionsgeschichtliches Textbuch*, 194.

³⁹ Види K. Berger / C. Colpe, *Religionsgeschichtliches Textbuch*, 194.

⁴⁰ C. Fant / M. Reddich, *A Guide to Biblical Sites*, 243.

је остао на свом месту после прогреса цивилизације, као и да је касније био основан римски град у суседству. Такође, он је мишљења да су становници Листре у великом броју хтели да учествују у ритуалу приношења жртава Павлу и Варнави, те да је због тога жрец довео јунце и венце пред врата где се иначе није жртвовало.⁴¹

Упоређујући опис у Дап 14, 8–17 и опис у Овидијевим *Метаморфозама* уочава се једна мање битна разлика. У Дап 14, 12 житељи Листре називају Варнаву Зевсом а Павла Хермесом „јер он вођаше реч“. Речитост је у грчкој митологији била једна од главних карактеристика Хермеса, а не Зевса. Међутим, у *Метаморфозама* се наводи да „Сатурнов син (Јупитер = Зевс) проговори беседу благу“ што се разликује од описа у Дап 14, 12 по коме је Хермес вођа речи.

6. ЗАКЉУЧАК

Опис догађаја у Дап 14, 8–17 по много чему говори о периоду у коме настаје. Осим историјских и географских података који се могу ишчитати из њега, овај текст даје и битан увид у културне и религијске токове у првом веку у Малој Азији. Аутор текста наглашава чињеницу да су апостоли Павле и Варнава отишли и у крајеве које су настањивали варвари, односно да је и њима била упућена реч Христова, што представља један од важнијих разлога због којих је аутор одлучио да опише сам догађај.

На основу приказа и анализе приче коју је забележио Овидије, а која је очигледно била позната у суседној области Ликаоније, уочава се да је мотив приказивања богова у људском облику био веома близак становницима Листре. Функција Дап 14, 8–17 управо јесте појашњење једног неспоразума (проглашења Павла и Варнаве боговима) који се током раног ширења хришћанства готово неизоставно морао догодити приликом додира са јелинским политеизмом.⁴²

Аутор Дап 14, 8–17 у ствари у хришћанском кључу интерпретира један јелински култ Зевсу и Хермесу, који је посведочен код Хомера и Паусанија. За разлику од јелинских богова који се по потреби приказују као људи, хришћански мисионари Павле и Варнава су тек посредници исцелитељске силе јединог Бога. Упућујући ову поруку, аутор Дап 14, 8–17 указује на заблуду многобоштва остваривши изузетно снажан ефекат на читаоце: Бог „у прошлим нараштајима беше пустио све народе да иду својим путевима“, али им се сада преко хришћанских мисионара „благовести да се од ових ништавних ствари обрете Богу живоме“ (Дап 14, 15–16).

⁴¹ W. Ramsay, *St. Paul the Traveller*, 118–119.

⁴² Види W. Kahl, *Gott und göttliche Wesen*, 93.

CULTURAL AND RELIGIOUS BACKGROUND OF ACTS 14, 8–17

DANILO MIHAJLOVIĆ
Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade
dmihajlovic@bfspc.bg.ac.rs

Summary: An act of worshiping apostles Paul and Barnabas by citizens of Lystra, which was described in Acts of the Apostles, could not be understood properly without introducing the cultural background as well as religious. Lystra was a province, mostly habited by barbarians, in contrast to its surrounding, where Romans and Hellenes were the dominant populations. For people from that area, worshiping gods in human bodies was custom. We can find justification for that statement in well-known creation of Publius Ovidius Naso known as *Metamorphoses*, in which he describes appearance of Zeus and Hermes in human bodies. Author of Acts describes one specific situation of misunderstanding (deification of Paul and Barnabas) which was expected to happen during early period of spreading of Christianity and its contact with hellenistic polytheism. He interprets the cult of Zeus and Hermes in christian code: Contrary to hellenistic gods who can show themselves as humans, christian missionaries Paul and Barnabas are just mediators of only-existing God. Implication is following: People of Lystra should recognize that God “in times past suffered all nations to walk in their own ways”, but now they “should turn from these vanities unto the living God”. ► *Key words:* Paul, Barnabas, Lystra, Lycaonia, mission, Asia Minor, The Acts of the Apostles, Zeus, Hermes.